

AZƏRBAYCAN ELMİNİN İNKİŞAF DOKTRİNASI

I. Giriş

Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafı dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir. Dövlətin gələcəyi, iqtisadi, siyasi və hərbi qüdrəti onun elmi potensialı ilə bilavasitə bağlıdır. Ölkənin davamlı inkişaf strategiyası, habelə müasir dünyada baş verən global iqtisadi problemlər Azərbaycanın elmi əsaslar üzərində inkişafını zərurətə çevirir.

Azərbaycanda elmin çox zəngin tarixi və ənənələri vardır. Əsrlər boyu Azərbaycan alimləri elmi təfəkkürün müxtəlif sahələrində meydana gətirdikləri sanballı əsərlərlə bəşəriyyətin elmi-mədəni yüksəlişinə böyük xidmətlər göstərmiş, Şərqlə Qərb arasında elmin varislik əlaqələrinin qorunub saxlanması işinə dəyərli töhfələr vermişlər.

1945-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası təsis olunduqdan sonra Azərbaycanda elmin mükəmməl təşkilati strukturu formalaşmış, elmi araşdırmaların həyata keçirilməsi sistemli xarakter almışdır. Elmlər Akademiyasının sürətli inkişaf mərhələsi Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində Elmlər Akademiyası xalqın intellektual potensialının səmərəli təşkilində, elmin dövrün tələblərindən irəli gələn strateji istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində, fundamental və tətbiqi elm sahələrinin inkişafında müstəsna rol oynamışdır. Həmin mərhələdə Elmlər Akademiyasında neft və qaz yataqlarının kəşfi, işlənməsi, mürəkkəb geoloji mühitlərdə dərin qazmanın elmi problemlərinin həlli, həmçinin kimyanın, neft-kimya sənayesinin inkişafı üçün xammal bazasının, kimya texnologiya komplekslərinin yaradılması, coğrafi, geoloji və geofiziki tədqiqatlar, filiz və qeyri-filiz, habelə digər faydalı qazıntı yataqlarının tədqiqi, energetika, mexanika, fizika, riyaziyyat, astronomiya, informatika, biologiya və aqrar sahələr üzrə mühüm əhəmiyyətə malik tədqiqatların aparılması və nüfuzlu elmi məktəblərin yaradılması və s. istiqamətlərdə böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsində müəyyənləşdirdiyi siyasət bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən keyfiyyətce yeni mərhələdə uğurla davam etdirilir. Dövlət başçısının 9 avqust 2016-cı il tarixli Fərmanına əsasən Azərbaycan elminin tarixində ilk dəfə olaraq "Elm haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında elmi

fəaliyyətin təşkili, idarə edilməsi və inkişafı sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, elmin və elmi-innovasiya fəaliyyətinin məqsədlərini, elmi fəaliyyət subyektlərinin hüquq və vəzifələrini, elmin maliyyələşdirilməsi mexanizmlərini, elmi nailiyyətlərin stimullaşdırılması və onlardan istifadənin təşkilati-hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

Son on ildə ölkədə elmin davamlı inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət başçısının müvafiq fərman və sərəncamlarına əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu və Bilik Fondu yaradılmış, Gənclər üçün Prezident Mükafatı, Elm, texnika, memarlıq, mədəniyyət və ədəbiyyat üzrə Dövlət Mükafatları təsis edilmiş, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) institutlarında, muzeylərində, rəsədxanasında ən yüksək səviyyədə təmir-bərpa, yenidənqurma işləri aparılmış, Mərkəzi Elmi Kitabxananın və "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzinin yeni binaları müasir üslubda tikilib istifadəyə verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 may 2009-cu il tarixli 255 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya" və "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı"nın icrası ilə bağlı görülmüş işlər bütövlükdə Azərbaycan elminin inkişafına böyük təkan vermişdir. Strategiya çərçivəsində elm sahəsində idarəetmə sisteminin və elmi infrastrukturun modernləşdirilməsi, elmi tədqiqatların prioritetlərinin ölkənin sosial-iqtisadi, mədəni-ictimai problemlərinin həllinə, dünya elminin inkişaf istiqamətlərinə uyğun müəyyənləşdirilməsi, elmi tədqiqat müəssisələrinin və bütövlükdə elmin maliyyələşdirilmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması, elmlə təhsilin inteqrasiyası, elmi işçilərin sosial təminatının yaxşılaşdırılması, elmin normativ-hüquqi bazasının və informasiya təminatının gücləndirilməsi, Azərbaycan elminin beynəlxalq elm məkanına inteqrasiyası istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev AMEA-nın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş Ümumi yığıncaqda Azərbaycan elmi qarşısında duran yeni vəzifələr, ölkəmizin gələcək inkişafı və alimlərin bu inkişafda rolu haqqında dərin məzmunlu və proqram xarakterli nitq söyləmişdir.

Dövlət başçısının irəli sürdüyü elmi prioritetləri, elmin inkişafı ilə bağlı verdiyi tapşırıqları, tövsiyələri rəhbər tutaraq AMEA-nın Ümumi yığıncağı "Azərbaycan elminin inkişaf doktrinası"nın (bundan sonra "Elmin İnkişaf Doktrinası" adlandırılacaq) hazırlanması barədə qərar qəbul etmişdir. AMEA-nın Rəyasət Heyəti tərəfindən həmin Doktrinanın layihəsi hazırlanmış və Respublika Elmi Tədqiqatların Əlaqələndirilməsi Şurasının 12 iyul 2016-cı il tarixli iclasında geniş müzakirə olunmuşdur.

Elmin İnkişaf Doktrinası Azərbaycan Respublikasında dövlətin elm sahəsində siyasətinin və strategiyasının əsas prinsiplərini müəyyənləşdirir.

II. Elmin İnkişaf Doktrinasının əsas prinsipləri

Elmin İnkişaf Doktrinası aşağıdakı əsas prinsipləri özündə əks etdirir:

- 2.1. Azərbaycan Respublikasının mövcud elmi-texniki potensialının xalqımızın milli sərvəti kimi qorunması və möhkəmləndirilməsi;
- 2.2. elmin idarə edilməsi, elmi tədqiqatların təşkili, əlaqələndirilməsi və maliyyələşdirilməsi sistemlərinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə elm sahəsində islahatların aparılması;
- 2.3. ölkənin müdafiə qüdrətinin gücləndirilməsində, iqtisadi və mədəni inkişafında elmin rolunun artırılması;
- 2.4. fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatların prioritet istiqamətlərinin respublikanın müdafiə qüdrətinin gücləndirilməsinə, təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, ölkənin yeni iqtisadi modelinə, qeyri-neft sektorunun inkişafına, respublikanın sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi problemlərinin həllinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilməsi;
- 2.5. qeyri-neft sektoru üzrə ixrac potensialının artırılması, sənayenin və kənd təsərrüfatının inkişafı prosesində elmin yaxından iştirakına nail olunması;
- 2.6. ölkənin dayanıqlı inkişafının, o cümlədən müdafiə, enerji, ekoloji və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə kompleks elmi tədqiqat işlərinin gücləndirilməsi;
- 2.7. Azərbaycan iqtisadiyyatının fasiləsiz xammal bazasının təmin edilməsi məqsədilə yerin təkinin və səthinin təbii ehtiyatlarının kompleks fundamental və tətbiqi tədqiqatlarının genişləndirilməsi;
- 2.8. respublikamızın torpaq örtüyünün və su ehtiyatlarının öyrənilməsi, səmərəli istifadəsi, münbitliyin bərpası və mühafizəsi üzrə fundamental və tətbiqi tədqiqatların aparılması;
- 2.9. meliorativ sistemlərin tikintisi, istismarı, təmiri və yenidən qurulması, habelə suya qənaəti təmin edən, yüksək səmərəliliyə malik suvarma sistemlərinin və texnologiyaların yaradılması üzrə elmi tədqiqatların genişləndirilməsi;
- 2.10. Azərbaycanda flora, fauna və mikroorqanizmlərin biomüxtəlifliyinin öyrənilməsi, genbankının yaradılması, zənginləşdirilməsi, qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi;

- 2.11. müasir metod və texnologiyalardan istifadə etməklə yeni yüksək məhsuldar bitki sortlarının və heyvan cinslərinin yaradılmasının intensivləşdirilməsi;
- 2.12. əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədilə həyat haqqında elm sahələrinin, o cümlədən tibbi biologiyanın inkişaf etdirilməsi, canlıların həyat fəaliyyətinin fiziki-kimyəvi və molekulyar-genetik əsaslarının tədqiqinin genişləndirilməsi;
- 2.13. sosial, siyasi, iqtisadi, mənəvi və təbii-antropogen mənşəli ekoloji risklərin öyrənilməsi, proqnozlaşdırılması və onların qarşısının alınması üçün elmi əsasların işlənilib hazırlanması;
- 2.14. ölkənin demoqrafik vəziyyətinin respublikanın sosial-iqtisadi inkişaf perspektivləri baxımından kompleks araşdırılması;
- 2.15. Azərbaycanın tarixini, arxeologiyasını, mədəniyyətini, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini, ictimai-fəlsəfi, sosial-hüquqi, pedaqoji-psixoloji, ədəbi-bədii fikir tarixini, dilini, etnoqrafiyasını, folklorunu öyrənən ictimai və humanitar elm sahələrinin inkişafının təmin edilməsi;
- 2.16. Azərbaycan xalqına məxsus milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı məsələlərin azərbaycançılıq məfkurəsi mövqeyindən araşdırılması;
- 2.17. Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun qorunması və inkişaf etdirilməsi;
- 2.18. pedaqoji-psixoloji tədqiqatların dərinləşdirilməsi, yetkin vətəndaş-şəxsiyyətin formalaşdırılmasına xidmət edən yeni, innovativ texnologiyalara əsaslanan araşdırmaların genişləndirilməsi;
- 2.19. Azərbaycanda multikulturalizm ideologiyasının xüsusiyyətlərinin dərinlənən araşdırılması və təbliğ edilməsi;
- 2.20. müasir texnologiyaların, o cümlədən yerli xammalın emalına əsaslanan texnologiyaların mənimsənilməsi, yaradılması, elmdə və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində tətbiqi və inkişaf etdirilməsi;
- 2.21. multidissiplinar tədqiqatların elmi fəaliyyətin perspektivli sahəsi kimi dəyərləndirilməsi;
- 2.22. informasiya texnologiyaları sahəsində tədqiqatların genişləndirilməsi, elmin informasiya təminatının gücləndirilməsi;
- 2.23. Azərbaycan iqtisadiyyatının prioritet sektorları üzrə elmi-texniki informasiya təminatının yaxşılaşdırılması və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi;
- 2.24. Azərbaycanda yüksək texnologiyaların tətbiqi ilə əlaqədar peyk vasitəsilə alınan kosmik informasiyanın emalı üzrə elmi tədqiqatların genişləndirilməsi;

- 2.25. elm sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə elmin prioritet istiqamətləri üzrə dövlət proqramlarının və layihələrinin hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- 2.26. elmin konkret sahələri və prioritetləri üzrə yeni biliklərin, texnologiyaların və konkret elmi-praktiki nəticələrin əldə edilməsi və onların cəmiyyət həyatında tətbiqini nəzərdə tutan məqsədli elmi proqramların, fundamental və tətbiqi elmi tədqiqat layihələrinin müsabiqə yolu ilə seçilməsi və həyata keçirilməsi;
- 2.27. regionlarda elmi tədqiqat müəssisələrinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və regiondakı mövcud elmi-texniki potensialdan geniş istifadə olunmaqla, fundamental və tətbiqi araşdırmaların lazımi səviyyədə aparılması, eləcə də bölgənin tarixi, arxeologiyası, etnoqrafiyası və təbii ehtiyatlarının tədqiqi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması;
- 2.28. ölkə üzrə elmi məktəblərin yaradılması, qorunması və inkişafının stimullaşdırılması;
- 2.29. elm və təhsilin inteqrasiyasının təmin edilməsi, AMEA ilə ali təhsil müəssisələri arasında qarşılıqlı faydalı münasibətlərin qurulması, birgə elmi tədqiqatların aparılması və elmi tədqiqat işlərinin nəticələrinin tədris prosesinə tətbiqi;
- 2.30. yüksəkixtisaslı elmi kadrların hazırlanması sisteminin təkmilləşdirilməsi, doktorantura, dissertantura və magistratura yolu ilə elmi kadr hazırlığının keyfiyyətə yeni səviyyəyə qaldırılması;
- 2.31. elmin müvafiq sahələri üzrə böyük məktəblər yaratmış alimlərin təcrübəsindən geniş istifadə edilməsi;
- 2.32. alimlərə, xüsusən gənc alimlərə dünyanın aparıcı ölkələrinin elmi müəssisələrində ixtisasartırma kursları keçmək və araşdırmalar aparmaq üçün imkanların yaradılması;
- 2.33. elmi-texniki infrastrukturun modernləşdirilməsi, elmi tədqiqat müəssisələrinin statusuna və vəzifələrinə uyğun olaraq onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi;
- 2.34. elmi ekspedisiyaların və çöl işlərinin müasir səviyyədə aparılması üçün müvafiq maliyyə təminatının və maddi-texniki bazanın yaradılması;
- 2.35. innovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və stimullaşdırılması məqsədilə milli innovasiya sisteminin yaradılması;
- 2.36. innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, habelə texnoparklar, texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi;
- 2.37. elm sahəsində sahibkarlıq fəaliyyəti və rəqabət üçün şəraitin yaradılması;

- 2.38. əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması və patent sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- 2.39. elmi və texnoloji nailiyyətlərdən sui-istifadənin qarşısının alınması;
- 2.40. elmi araşdırmalarda və eksperimentlərdə bioetik prinsiplərin gözlənilməsini təmin edən texnologiyaların və mexanizmlərin inkişaf etdirilməsi;
- 2.41. elm sahəsində vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiq edilməsi;
- 2.42. elmi və elmi-texniki fəaliyyətin normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi;
- 2.43. elmi və elmi-texniki fəaliyyətin qiymətləndirilməsi sisteminin yaradılması;
- 2.44. elmi və elmi-texniki fəaliyyətin, elmi işin, proqram və layihələrin ekspertizasının aparılmasında, sosial-iqtisadi nəticələrin proqnozlaşdırılmasında və qiymətləndirilməsində alimlərin iştirakının təmin edilməsi;
- 2.45. elmin maliyyələşdirilməsinin inkişaf etmiş ölkələr üçün səciyyəvi olan səviyyəyə çatdırılması, müxtəlif banklar, şirkətlər, beynəlxalq təşkilatlar, hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən elmə sərmayə qoyulması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- 2.46. elmi tədqiqat institutlarının vahid mərkəzdən maliyyələşdirilməsi sisteminin yaradılması;
- 2.47. elmi işçilərin sosial vəziyyətinin əsaslı şəkildə yaxşılaşdırılması, elmi əməyin nüfuzunun yüksəldilməsi, alim və mütəxəssislərə layiqli iş və həyat şəraitinin yaradılması;
- 2.48. respublikanın strateji maraqlarına uyğun elmi tədqiqatların himayə edilməsi məqsədi ilə müxtəlif fondların yaradılması;
- 2.49. elmin populyarlaşdırılması və elmi nailiyyətlərin təbliği;
- 2.50. elmi cəmiyyətlərin, ictimai elmi birliklərin fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- 2.51. beynəlxalq elmi əlaqələrin genişləndirilməsi, Azərbaycan elminin beynəlxalq elm məkanına inteqrasiyasının gücləndirilməsi, nüfuzlu xarici elmi mərkəzlərlə ortaq elmi tədqiqat proqramlarının işlənməsi, birgə tədqiqat laboratoriyalarının təşkil edilməsi;
- 2.52. xaricdə yaşayan Azərbaycan elmi diaspor nümayəndələri ilə elmi əlaqələrin gücləndirilməsi;
- 2.53. dünya elminin nailiyyətlərinin öyrənilməsi və ölkənin sosial-iqtisadi sahələrində geniş tətbiqi;
- 2.54. beynəlxalq elmi layihələrdə Azərbaycan alimlərinin iştirakının təmin edilməsi və bu məqsədlə lazımi ehtiyatların ayrılması.

III. Yekun müddəalar

- 3.1. Elmin İnkişaf Doktrinası ölkədə elmin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan konseptual sənəddir.
- 3.2. Elmin İnkişaf Doktrinasının müddəaları ölkədə elmlə və elmi fəaliyyətlə bağlı proqram, strategiya xarakterli sənədlər hazırlanarkən nəzərə alınmalıdır.
- 3.3. Elmin İnkişaf Doktrinasının müddəaları müvafiq dövlət orqanları, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, ali təhsil müəssisələri və ölkənin digər elmi təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Zərurət olduqda bu müddəaların həyata keçirilməsinə ictimai birliklər, qeyri-hökumət təşkilatları, tədqiqat mərkəzləri və şirkətlər cəlb oluna bilər.
